

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0220

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT VIGESIMUM NONUM.

XXIX. HOOFDSTUK.

*Butonica. Boa Boeton, Huttum.**Boeton - Boom.*

Hæc alta est arbor litorea, raro erecta, sed plerumque crasso & sinuoso trunco inclinans adeo sæpe humili, ut genibus proripere sub hoc oporteat, ejusque coma ab aqua marina adspargatur, eodem modo uti in *Bintangora*. Corticem gerit glabrum, cinereum, ejusque rami sese amplissime extendunt, qui superius in quatuor vel quinque minores & tenuiores dividuntur instar coronæ majoris lampadis seu arboris *Catappæ*, folia in ramorum summo fasciculatim congesta sunt undique, inordinata, arcte sibi juncta, vestigia autem deciduorum secundum ramos notari possunt, sessilia sunt, atque ex angusto ortu sensim dilatantur ab utraque parte, juxta nervum medium crassum usque ad summum, ubi octo & sex transversales digitos lata sunt, ac subrotunda, octodecim pollices, immo binas spithamas longa, paucis lateque distantibus costis pertexta, quæ usque ad oras non excurrunt, suntque glabra, intense glauca, & pingua; tenera folia, ex fructu primum propullulantia, pallide fusca sunt, uti & arboris, sed non ita grata, licet cruda edi possint cum *Bocassan* & piscibus, parvam enim habent amaritiam & adstrictionem, nec ita grata sunt ac illa *Butonica terrestris*.

Flos ingens est, fere instar illius *Jambosæ silvestris*, sæpe etiam magis dilatatus, quorum quivis singulari insidet petiolo, prope suprema folia proveniens, qui intus repletus est longis, rectis, & rubentibus staminibus, uti in *Jambosis*, sed multo copiosioribus, instar penicilli rubri, in horum medio longum & firmum instar cornu erigitur pistillum, haud ingrati odoris.

Rubescences hi flores elegantissimum præbent aspectum inter glaucam illam comam, sique stamina decidunt, terram sub arbore rubram efficiunt, post flores calicis binæ partes sese contrahunt, quibus flos insidebat, illisque subcrefcit ingens pomum, superius acuminatum, quadrangulum, inferius quatuor rotundis oris connivens, ubi & foveolam gerit, totusque fructus *Jesuiticam* refert mythram, qui diu virefcit & glaber est, maturus vero fumeum acquirit colorem seu obscure fuscum, uti & in viridi fructu cinereæ quædam adparent venæ prope apicem, & quatuor isti anguli non semper æquales sunt, unus enim alterve sæpe deficit aut irregularis est. Maturus fructus externe crassa ac pilosa obductus est gluma, uti *Calappæ nux*, intus durum locatur ossiculum putamine destitutum, quod quadrangulum fere est, bina vero ejus latera paulo latiora sunt reliquis, suntque rotunda, caro intermedia est dura, & alba instar *Castanearum*, parumque mucosa, insipida, seu parum falsa. Vulgaris fructus magnitudo pugnum adæquat, ita ut quodvis latus ultra palmam latum sit, in *Celebe* autem & *Occidentalibus* insulis multo major est, instar capitis nempe infantis, inveniuntur sæpe etiam fructus pentagoni. Ramorum medulla est alba uti *Sambuci*, sed pauca, lignum penitus molle est nec durable.

Anni tempus. Fructus in conspectum veniunt Aprili & Majo, quique decidunt, per mare multum fluctuant, vel in litore projecti jacent, ubi & progerminant, internus nempe albus nucleus, ad partem petiolo proximam furculum emittit, in superiore autem parte radix propullulat, ita ut furculus per nucleum radici non neclatur, quumque hic fructus per maris undas in litus projiciatur, hinc fit, ut incurvus excrefcit truncus.

Nomen. Latine *Butonica*. Malaice *Boa Boeton* & *Caju Boeton*. Javanice *Calappa Lupa* & *Lali*. Ternatice *Modjo*. Amboinice *Huttum*. Macassarice *Talissey*. Chinice *Tsjinckbi*, h. e. ora maritima, quum nullibi nisi in litore crescat, & ad ostia majorum fluminum.

Locus. Per totam aquosam Indiam reperitur, usque in ipsis *Zephyreis Chinæ* plagis, potissimum vero in insulis, nullibi in tantam altitudinem quam in *Boetona*, unde & nomen obtinuit, in *Java* quoque & *Palembang* crescit.

Tom. III.

Usus.

Z

Gebruik.

Dit is een bogen strand-boom, zelden regt staande, maar gemeenelyk met een dikke bochtige stam voor over hangende, dikwils zo laag, dat men daar onder door moet kruipen, en zyn kruyn van 't zee-water bespat werd, gelyk men aan de *Bintangor* ziet. Hy heeft een effen graauwe schorsse; de takken spreiden hun zeer wyd uit, en aan baar voorste in 4. a 5. andere dunder, gelyk een kroon van een groote lampe of *Catappan-boom*. De bladeren staan aan 't voorste der takken in bossen by malkanderen, rondom, zonder order, dicht op malkander gedrongen, doch ziet men de voetstappen van de oude afgevallene langs de takken heen: Zy hebben geene steelen, maar beginnen met een smalle bals, te weerzyden van de dikke middelrib allenckens breder; tot voren toe, daarze 8. en 6. dwars-vingers breed zyn, en in een ronde spits toelopen, 18. duymen en 2. spannen lang, met weinige en wyd van malkander staande ribbetjes doortogen, die niet tot aan de kanten raken, glad, boog-zee-groen, en vet. De jonge bladeren, die uit de vrucht eerst uytscbieten, zyn licht-bruyn, als mede aan den boom, doch zo veel niet, en zyn als dan bequaam raauw met *Bocassan* en visch te eten, want zy hebben een kleene bitterheid en zamentrekking, en zyn zo aangenaam niet als die van *Butonica terrestris*.

De bloem is groot, bykans als de wilde *Jamboes*, of wel zo wyd, ieder staande op een byzonderen steel, by de voorste bladeren uitkomende, binnen gantsch uytgevuld met lange, regte, en rood-verwige draden, gelyk de *Jamboezen*, doch veel meer, en als een roode quast, in de midden staat een langer en styver boornije, van reuk niet onaangenaam.

Deze roos-verwige bloemen staan zeer cierlyk, onder dat zee-groen loof, en als de draden afvallen, makenze de grond onder den boom geheel rood; na de bloemen sluiten hun twee deelen des kelks, daar de bloem in stond, wederom te zamen, en daar onder wast een grooten appel, na voren toegespitst, vierkant, achter met vier ronde billen toelopende, en een kuyltje makende, en de geheele vrucht gelykt een *Jesuiten Muts*, langen tyd groen en glad, ryp werdende, wordenze rook-verwig of donker-bruyn, gelyk men ook aan de groene vrucht eenige graauwe aderen ziet voor by de spitze; de vier boeken zyn ook niet altyd egaal, maar zomtyds ontbreekt 'er een, of staan ongeschikt. De rype vrucht heeft buyten een dikke bayrige bolster, gelyk de *Calappus*, binnen is ook een harde korf zonder sibaal, die nog eenigzints vierkantig is, doch twee zyden zyn wat breder dan de andere, en de boeken zyn rond, van binnen hebbenze een hard wit vleesch, gelyk *Castanje*, een weinig slymerig, onsmakelyk, of een weinig brak. De ordinaris grootte van deze vrucht is als een gemene vuyst, zo dat yder zyde ruym een hand breed is; maar op *Celebes* en de *Westerse Eylanden* valtze veel groter, te weten als een kindskop, ook vind men 'er zomtyds die 5. boeken hebben, 't merg in de takken is wit, gelyk in de *Vlier*, doch weinig, 't bout gantsch week, en niet durabel.

Sayzoen. De rype vruchten ziet men in *April* en *May*, en die afvallen vind men veel in zee dryven, op 't strand verspreyd, alwaarze weder uytscbieten, te weten de binnenste witte korf scbiet aan de agterste zyde (die naast den steel staat) een nieuwe scheut uit, en aan de voorste zyde komt de wortel uit, zodanig dat de wortel en de scheut door de korf niet aan malkander hangen, en dewyl deze vrucht door de zee-baren aan de strand gesmeten werd, daar door komt bet dan, dat de stam niet recht op scbiet.

Naam. In 't *Latyn* *Butonica*. Op *Maleys* *Boa Boeton* en *Caju Boeton*. *Javaans* *Calappa Lupa* en *Lali*. *Ternaats* *Modjo*. *Amboinsch* *Huttum*. *Macassaars* *Talissey*. *Chinees* *Tsjinckhi*, dat is water-kant, om dat bet nergens dan op de strand gevonden werd, en aan de uitgangen van de groote rivieren.

Plaats. Het wast door geheel water-Indiën, zelfs tot in de *Zuyder-deelen* van *China*, doch liefst op *Eylanden*, nergens zo groot als op *Boeton*, waar van by ook den naam heeft, by wast mede veel op *Java* en *Palembang*.

Ufus. Hujus arboris lignum ad tigna non adhibetur; folia, quum sint magna, elegantia & glabra orbibus mentæ & patinis inferviunt, in quibus omne ciborum genus deponitur, circumfertur, & obtegatur, præsertim pisces, unde & multi incolæ hanc prope ædes suas plantant ad foliorum usum & commodum, fructus aliquando ad rem Medicam adhibentur, interne nempe ipsorum nuclei in pulverem combusti & contriti contra Colicam, vel si cum Pinanga masticeantur, pauxillo Caryophyllorum addito, ac radice Bangle, abdomen quoque his inlinitur, idem quoque pulvis aliis admixtus medicamentis adsumitur. Vulgo autem recentes hi nuclei adhibentur ad pisces capiendos in litore, maris recursum in foveis, si illi conterantur, ipsique injiciantur, vel quod melius est, si cum Cubæ radice pusillisque cancris, similibusque, vel & Cattamandjing misceantur.

Chinenses in Java ex hisce nucleis contritis viscum formant, quo umbellas inliniunt contra pluvie perforationem, quum antea Oleo Cicino fuerint oblitæ, quod in China per aliud perficitur oleum, quod præparatur ex fructibus arboris Faughio. Incolæ porro variarum insularum hisce utuntur fructibus ad res superstitiosas, Bangayenses enim cum quibusdam ceremoniis hosce aperiunt, in quibus obcultas quasdam observant res, alii autem, quorum amici itinera instituerunt marina, ex iis ominari volunt, an sint vivi & incolumes nec ne, hunc enim sumunt fructum, inque aquam illum projiciunt marinam, sique apice supernatet, bonum ominantur præfagium, si vero pars plana supernatet, contrarium indicat. Nautæ, si fiant, nec aliud quidquam conquirere possint, tenebrosos hos manducant fructus, ex quibus aquam exsugunt ad sitim sedandam, acidula enim seu quodammodo falsa est, qua incolæ magis delectantur quam nostra natio.

Hi fructus delineati sunt nullo adjecto nomine a D. Carolo Clusio libr. 2. Exotic. cap. 5. sub nomine tantum peregrini fructus, ubi horum binos describit, qui uni iidemque sunt ac supra descripti Huttum, inveniuntur enim quidam, quorum anguli per quatuor & quatuor cum dimidio pollices distant, alii minores sunt, quorum quodvis latus binos & binos cum dimidio pollices latum est, additque Chirurgum ipsi narrasse, sese in India Orientali in litore ex arena illos eruisse, in quod radices immiserant, quod verum esse potest, nequiquam vero folia gerunt Myrto similia, quorum formam forte oblitus fuit.

Ternatenses ipsorum nucleis tam solis quam cum Boeroera nucleis mistis, ut & arboris cortice contuso & in stumulus projecto utuntur ad pisces enecandos, qui infra fluxus sese abscondunt, præsertim anguillas produnt. Cum succo recentium nucleorum omnes inliniunt scabies & inpetigines, ad vermiculos, qui pruritum excitant, enecandos.

Javani fructus nucleum conterunt cum Pipere, Alho, & Lumbricis terrestribus, ex quibus globulos formant, quos aquæ injiciunt, ut pisces vertiginosos reddant, uti alii id peragunt cum Coculis Indi: vide ulterius Tubam Bacciferam.

Tabula Centesima Decima Quarta

Ramum exhibet Butonicæ.
Ubi Litt. A. ejus fructum denotat.

CAPUT

Gebruik. Het hout van dezen boom wert tot geen timmerhout gebruykt, de bladeren, om datze schoon, groot, en glad zyn, dienen tot tafelborden, en schoteltjes, om alderbande kost en eetwaren daar op te leggen, daar mede te dragen en toe te dekken, inzonderheid alderbande vischen, daarom hem veel Inlanders by haare buyzen planten, om 't gerief van de bladeren te hebben. De vruchten werden zomtyds tot Medicynen gebruykt, te weten de binnenste korls tot poeder gebrant, en fyn gemalen, tegens 't colyk, als men 't zelfde knouwt met Pinang, daar by doende een weinig Nagelen, en de wortel Bangle, ook den buyk daar mede besproeid: als mede 't zelfde poeder met eenige andere dingen gemengd, ingevende. In het gemeen werden de versche korls gebruykt, om visch daar mede te vangen op strand, by aflopend water, in de kuylen, als men de korls wryft, en alleen daar in strooyt, of, 't welk beter is, met de wortel Cuba, en de kleine Crabbetjes, Lopertjes, of Cattam andjing gemengd.

De Chinezen op Java maken ook uit deze korls een slym, als zy dezelve wryven, en door een doek doen, 't welk zy gebruiken om de Kiperfols daar mede te bestryken, tegens 't inwateren van de regen, na datze dezelve te vooren met Oleum Cicinum bestreken hebben, 't welk in China met een andere olye geschiedt, dat gemaakt wert van de vruchten des booms Faughio. Verders gebruiken de Inlanders van verscheide Eylanden deze vruchten tot eenige superstitieuse dingen, want die van Bangay wettenze met zekere ceremonie op te kappen, en daar in eenige verborgene dingen te zien; andere, wiens Vrienden over zee vertrokken zyn, willen daar in weten of ze nog leven, en welwaren of niet, want zy nemen deze vrucht, werpen ze op 't zee-water, en zo ze met de spitze boven komen dryven, zo houden zy 't voor een goed teken, zo de vlakke zyde boven komt, het tegendeel. De Zee-luyden, als ze dorst hebben, en anders niet krygen kunnen, byten in de jonge vrucht, en zuigen 't water daar uyt om den dorst te verstaan, want het is wat brak, waar aan de Indianen meer gewend zyn, als onze Natie.

Deze vruchten ziet men afgetekent, en zonder eygen naam beschreven by den Heer Carolus Clusius lib. 2. Exotic. cap. 5. onder de naam van Peregrinus fructus, alwaar by twee van deze vruchten beschryft, die men voor een en dezelfde met 't bovenstaande Huttum houden moet, want men vind 'er wiens boeken 4. en 4½ duymen van malkander staan, andere veel kleender, van 2 en 2½ duymen yder zyde, en dat een Chirurgyn hem verbaald heeft, dat hy ze in Oost-Indien op het strand, en wyt het zand getrokken hadde, alwaarze vast geworteld was, is wel waar, maar geensints datze Myrte-bladeren hadden, welkers gedaante hem mischien vergeten was.

De Ternatansen gebruiken zo wel de korls alleen, als met Boeroera-korls gemengd, of de schorffe dexes booms gestampt, in de rivieren gesmeten, om de visschen te doden, die beneden strooms wonen. Inzonderheid brengt bet de alen voor den dag, met het zap van deze versche korls uytgetrokken, bestrykenze ook alderbande schurftbeyt en jeuken, om de wormpjes, die 't jeukzel maken, dood te byten.

De Javanen wryven de kern van de vrucht met peper, look, en aardpieren, maken bolletjes daar uyt, en smytenze in alderbande water, om de visschen duyzelig te maken, gelyk anderen met de Coculi Indi doen: Ziet de Tuba Baccifera.

De hondert veertiende Plaat

Vertoont een Tak van de Butonie-boom.
Alwaar de Litt. A. deszelfs vrucht aanwyft.

